

Historie města Hradec Králové

Hradec Králové je historické i kulturní centrum východních Čech. V desátém století byl sídlem rodu Slavníkovců a v jedenáctém a dvanáctém století byl Hradec Králové královským sídlem rodu Přemyslovců. Od třináctého století byl opevněným královským městem a po Praze největším městem Čech.

Po smrti krále Václava II v roce 1305 byl Hradec Králové sídlem královny vdovy, královny Elišky Rejčky, která postavila katedrálu Svatého ducha.

Od začátku dvacátého století bylo město plánováno a rozšířeno podle dobře zvážených plánů známých architektů J. Kotěry, J. Gočára a jiných a stalo se jedním z nejkrásnějších českých měst.

Řada vynikajících osobností studovala a pracovala v tomto městě. Karel Rokitanský, patolog známý na celém světě a zakladatel druhé vídeňské lékařské školy, se narodil v Hradci Králové v roce 1804.

Karel Rokitanský

Ukázky z knihy Františka Tichého, vydané v roce 1927

V. Morstadt: Hradec Králové r. 1856.

František Tichý HRADEC KRÁLOVÉ

čtvrté vydání r. 1927

B. Melichar, knihkupec v Hradci Králové

Krajina polabská, v níž leží Hradec Králové, byla zalidněna již v **době předhistorické**, jak dokazují četná archeologická naleziště a bohatství nalezených předmětů všech fází. Důležitou podmínkou pro vznik budoucího města byl velice příznivý terén, význačná poloha okolní rovině dominujícího návrší na soutoku Labe a Orlice, dvou velkých řek s četnými přítoky a močály.

Tato jistě výhodná situace přispěla k vytvoření města z počátků a útvarů dnes těžko zjištělných: chráněného sídliště, opevněného hradu a později přirozeného střediska, jež leželo na významné obchodní komunikaci, spojující Baltické moře s jižními zeměmi a okolními místy, z nichž nejvýznačnější byla Praha.

Řádem odjinud známým vyvíjelo se sídliště a v 11. a 12. stol. stalo se centrem kraje, jemuž dalo později jméno.

Za Přemysla I. v 1. polovici 13. stol. stává se **Hradec svobodným městem**, opevněným a později se i rozšiřuje na návrší východní, za prorvu, která oddělovala a jež byla v té době zasypána.

V 1. polovici 13. stol. bylo město kolonizováno Němci, kteří mění jeho ráz a dávají znáti svoji moc, již nabývají proti usedlému obyvatelstvu.

Přilehlá a stále více rostoucí podměstí Pražské i Slezské (Mýtské) připojuje král Václav k městu roku 1298.

Ve 14. stol. stává se **Hradec věnným a sídelním městem českých královen**.

Prvou "hradeckou královnou", jíž se dostala města: Hradec, Vysoké Mýto, Roudnice, Jaroměř a Polička v držení až do roku 1316, byla Alžběta, zvaná Rejčka (Rychsa), rozená kněžna Polská, vdova po králi Václavu II a Rudolfu I. Rakouském. Královna Eliška pečovala všemožně o město, jemuž dostalo se **nového jména Hradec Králové**. Z její snahy o zvelebení a růst města nejvýznamnějším činem byla stavba kostela sv. Ducha. Hradec Králové v této době byl opevněn zdí, jdoucí při úpatí návrší kolem celého města, měl četné věže a bašty a přístup do něho umožňovaly brány Pražská (starší, západní), Mýtská (východní) a 2 fortny, zv. Rybářská a Soukenická. Město obdařené četnými výsadami a svobodami rozlohou, lidnatostí a bohatstvím, počtem kostelů, klášterů a špitálů bylo ve XIV. století největším po Praze a počátkem XV. století předstiženo bylo Kutnou Horou.

Doba Husova měla v Hradci Králové město ze svých nejlepších a nejvěrnějších. Hradec je po boku Prahy a Tábora. Podobojí hradečtí, zvaní Bratrstvem Orebským a také Menším Tábořem, vítají ve svých zdech Jana Žižku. Pod jeho vedením svádějí vítěznou bitvu s nenáviděným hejtmanem Divišem Bořkem z Miletína, když byli před tím pobořili sídlo jeho, hrad českých královen. S Janem Žižkou, jenž podle obrazu bojoval na bílém koni, ve zbroji rytířské a s pácaltem v ruce, účastní se všech jeho slavných válečných výprav.

Když pak bratr Jan Žižka z Trocnova a Kalicha zemřel 11. října 1424 u Přibyslavě, nazývají se Sirotky a pochovávají svého vůdce ve svém kostele u hlavního oltáře sv. Ducha. S obrazem jeho na korouhvi bojují pak v jeho duchu dále, plníce tak jeho památku a nikdy prý boje neztrácejí. Pod vedením kněze Ambrože po 15 let setrvávají v rozhodném odporu proti králi Zikmundovi a to i tehdy, kdy celá zem se s ním smiřuje.

Vzrůstem živilů umírněných donucen poddati se konečně i Hradec Králové r. 1437. Za válek husitských mniši a Němci navždy z města vyhnáni, ale zanikla též část města, 8 kostelů, všechny 4 kláštery a počet obyvatel značně zmenšen.

Za panování však krále Jiřího z (zemřel 1471), který miloval Hradec a jeho obyvatelstvo pro jeho věrnost a příchýlnost, skutkem osvědčenou při dobývání Vyšehradu a za jeho nástupce krále Vladislava, který přeje novému rozkvětu města a potvrzuje mu privilegia jednou udělená, je opět mezi největšími městy českými.

Po **odboji českých královských měst**, mezi nimiž je i Hradec Králové, proti císaři Ferdinandovi I. r. 1547, nastává doba neustálého úpadku a ztrát, těžce cítěných zvláště za následujících válek proti Turkům. Hradec těžce pokutován, zrušeny a zkráceny mu jeho výsady, půjčkami a ohromnými válečnými daněmi město a obyvatelstvo ochuzeno do největší míry již před r. 1620. A míru útrap **války 30leté**, postihnoucí celou zemi, zaplatil velkým dílem také Hradec Králové, jehož bilance po r. 1648, kdy ukončena válka, jevila se ve ztrátě víc jak 500 domů a úbytkem obyvatelstva o 70%.

Několik poměrně klidných desetiletí, jež následovala a jež se projevují stavebním ruchem (zejména povstala tehdy jezuitská kolej podle plánů arch. P. Ing. Bayera a **kostel Nanebevzetí P. Marie** podle pražského arch. K. Luraga), mohlo způsobit nový rozvoj, nebýt válek o rakouské dědictví (1740) a sedmileté (1756), kdy vojskem přátelským i nepřátelským město zase úplně vyčerpáno.

Jeho osud pečeti **devastace v pruské válce r. 1754** (58 domů v pražském podměstí u kostela sv. Anny zbořeno) a požár r. 1762, kdy zapálen Hradec Králové současně na několika stranách pruskými kozáky, jemuž lehla dobrá polovice města ve zkázu, a kterouž dovršilo rozhodnutí spoluvladaře cis. Marie Terezie, potomního císaře Josefa II., aby město, jehož strategická poloha a význam uznávány vojenskými kruhy v předchozích 2 válkách s Pruskem, proměněno bylo ve vojenskou pevnost. Místo prostého středověkého půdorysu s jednoduchou soustavou fortifikační nastupuje složitý ornament moderní techniky, jenž skoro převažuje hmotně i pohledově staré jádro venkovského města. Na tehdejší dobu velkolepému hvězdovitému opevnění města vybudovanému podle systému Vaubanova, zaujímajícímu plochu asi 530 ha musila roku 1766 počínajíc, ustoupiti rozsáhlá podměstí města, Pražské a Mýtské s četnými domy, kostely a klášterem, jež byvše vykoupeny a srovnány se zemí, daly **vznik novým obcím:**

Novému Hradci, Kuklenám, Pouchovu a Farářství, kam bylo obyvatelstvo nuceno se uchýliti. Zastavenou vodou Labe a Orlice, spojujících se u města, a pomocí hvězdovitého příkopu, otočeného kolem celého města, měla býti zatopena okolní krajina. Tímto zařízením, jakož i hradbami a valy, mělo býti město chráněno, kdykoliv se nepřítel objevil. Četná ramena obou řek byla svedena do nového, městu nejbližšího řečiště, obě opatřena r. 1767-69 novými masivními mosty kamennými a stavidly.

Mohutná pevnost Hradec Králové (o jejímž obrazu nejlépe si možno učiniti představu z jejího plastického modelu v museu Hradce Král.) byla stavěna 20 let ve dvou údobích l. 1763 až 1772 a 1776-1789 za vedení Pavlovského a některých francouzských inženýrů, v některém roce až 4000 pracovníky. V době posledních 5 let stavby zarmováno kvádry a vyzdívána cihelná prsa valů, navezených z hlíny z rozkopaného kopce Rožberka, který se nalézal na východní straně města. Tyto práce prováděny podle plánů podpl. ing Mik. šl. Kleindorfa pevnostním velitelem plukovníkem Václavem Herehenhahnem (+1787). V této

době vystavěny též rozsáhlé kasárny, tzv. Vodičkovy a v jejich sousedství zvaná dělostřelecká, tzv. 4 kavalíry čís. 33-36, v nichž byla zbrojnice, pekárna aj., vojenská nemocnice (r. 1787) v severní části města vystavěna místo 13 zbořených domů, ale i Jesuitská kolej zrušena a proměněna v kasárny r. 1775. Celá řada menších objektů: pracháren, kolen, strážných domků aj. doplňovala zařízení pevnosti.

Pevnost ukázala se během jednoho století a právě v roce stoletého založení (1866) jen teoreticky cenným strategickým bodem, který nikterak nebyl úměrný oné důležitosti, jež se od něho čekalo. Nutná reakce způsobila další fázi vývoje města, před tím omezeného na nejmenší plochu, značenou přibližně starou vyvýšenou částí, jak ji ohraničovaly městské zdi. Novodobý rozvoj a hospodářský význam města, pouty pevnostních hradeb sevřeného, začíná rokem 1851, kdy **Hradec Králové povýšen na samostatné město** a kdy osamotněny i sousední obce. Město zakládá spořitelnu (1864), staví plynárnu (1869), vodárnu (1871-72) a reálku (1817-74), sokolovnu (1884), Klicperovo divadlo (1885), zakládá muzeum, zastavárnu, kuchyni pro chudé, kteréžto instituce veřejné, humánní a kulturní, dnes z valné části nevyhovující, byly tehdy předzvěstí a nutnou přípravou k dalšímu rozvoji.

Výsledkem úsilí po vzrůstu města, o něž velikých zásluh získal si náměstek starosty J. Lad. Pospíšil (1848-93), byla transakční smlouva ze dne 6. dubna 1893, kterou obec přejala pozemky a objekty pevnostní od c. a k. eráru za 1.001.352 zl. A město až zbytečně rychle a snadno zbavuje se svých pout! Na místě hradeb, s jejich bořením menší části začato již r. 1884, vystavěny budovy: odborné školy zámečnické (1892-93), obchodní akademie (1896-97), ústředních jatek (1899-1900), učitelského ústavu (1899-1900), škol obecných a měšťanských (1897-1898), muzea (1909-12), hydroelektrické centrály na Labi (1912), státní odborné školy koželužské (1923-24), gymnasia (1925-26) aj. Řada novostaveb obytných domů a veřej. ústavů, esteticky a prostorově řešených, odpovídajících z největší části všem požadavkům hygieny, vznikla na rozlehlém okruhu městských pevnostních pozemků, jež zaujímají téměř celý jeho katastr.

Tato jistě důležitá okolnost umožnila, že mohl býti s úspěchem vypracován **jednotný regulační plán**. Za tou příčinou obec již několikrát od r. 1884 vypsal veřejné soutěže, dle jejichž výsledků mohly býti účelně zastavěny nové získané plochy. Jejich odprodáním město získalo potřebný kapitál na úpravu nových ulic a ostatních technických zařízení. Hospodářský rozvoj celého kraje ve směru obchodním, živnostenském

a průmyslovém, jemuž město je přirozeným centrem, staré podmínky vývoje města v minulosti: bohatství rolnického kraje nejlépe vzdělávaného, výhodnost situace města po stránce dopravní, vytvářející křižovatku tří železničních linií a po splavnění Labe jedinečnou obchodní stanicí, zvýšený ruch kulturní a cílevědomá správa města s často úspěšně prováděnou komunální politikou slibovala ještě do války, že Hradec stane se velkým moderním městem.

Stagnace města v době světové války (1. světové; pozn. editora), vynucený oddech několika let, vystřídána po převratu novým projevem utajených sil, jež dovedl usměrniti a uplatniti vždy prozíravý a na výši doby stojící starosta dr. Ulrich, zastávající svůj úřad nepřetržitě přes 30 let (od r. 1895). Jeho zásluhou stal se Hradec **Králové velkým, krásným a moderním městem**.